

ARTICLE INFO

Received: 07th September 2022

Accepted: 09th September 2022

Online: 13th September 2022

KEY WORDS

zo'ravonlik, kiber zo'ravonlik, texnologiyalar, ijtimoiy tarmoq, infratuzilma, inson yashash tarsi, xavf.

Bugungi kunda jamiyatda tarqalib borayotgan zo'ravonlikning yana bir turi — kiber zo'ravonlik. Zo'ravonlikning ushbu turi hozirgi davrda texnologiyalarning keng ko'lamda rivojlanishi va aholining aksar qatlami ijtimoiy tarmoqdan foydalanishi bilan bog'liq bo'lib, har kunlik hayotining eng muhim infratuzilmasiga aylanganida. Chunki internet inson yashash tarzini o'zgartirib, u orqali mutassil davom etuvchi, takroriy va uzoq vaqt davomida birovning sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi harakatni amalga oshirish ham mumkin.

Insoniyat yangi chiqayotgan texnologiyalardan kunda foydalanib, o'z axborotini eng samarali yo'l bilan ham xavfsiz saqlay olmaypti va shuning uchun kiber jinoyatlar kundan-kunga ko'payib bormoqda. Hozirda 80% dan ortiq ish yurituv internet orqali amalga oshirilmoqda, shuning uchun bu soha katta miqdordagi eng yaxshi sifatli xavfsizlikni talab qiladi. Kiber xavfsizlikning ko'lami faqatgina axborot texnologiyalari sanoatida

KIBER ZO'RAVONLIKDAN BOXABARMISIZ?

Aripova Aziza Xasanovna

f.f.n., PhD

TDYUU Ixtisoslashtirilgan filiali

Umumta'lim fanlar kafedrasini mudiri,

mumtozim@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7073512>

ABSTRACT

Mazkur maqolada kiber zo'ravonlik haqida so'z boradi. Unda shaxsga nisbatan sodir etiladigan zo'ravonliklar qatorida kiber zo'ravonlik jinoyatining ko'lami, o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

axborotni himoyalash emas, balki kibermakon kabi boshqa ko'pgina turlarga ham bo'linadi.

Global rivojlanayotgan dunyoda keng tarqalgan kiber zo'ravonlik asosan oilalarga ta'sir kuchini o'tkazmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z ma'ruzalarining birida: «Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, baxtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi»...deb e'tirof etgan.

Shaxsga nisbatan sodir etiladigan zo'ravonlik, albatta uning oilasi uchun ham salbiy oqibat keltirib chiqarishi tabiiy. Masalan, shaxsning ish joyidagi yoki ta'lim muassasasida sodir etilgan qilmishlar o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- zo'ravon shaxs jabrlanuvchini to'liq nazorat eta oladi, jabrlanuvchi zo'ravondan qochishi va xavfsiz qolishining imkoni yo'q;
- zo'ravonlik bir shaxsning boshqa shaxsga nisbatan ustunlik qilish va uni nazorat qilish maqsadida sodir etiladi;
- deyarli barcha oila a'zolari zo'ravonlikdan jabr chekadilar.

Bu holatning aks etishi, avvalo zo'rvon shaxs va jabrlanuvchi o'rtasida emotsional bog'liqlikni yuzaga keltiradi. Jabrlanuvchi zo'rvonga nisbatan kuchli emotsional qaramlikni his etadi va uchinchi shaxs unga yordam bermoqchi bo'lganida, zo'rvondan qo'rqqani bois holatni yashirishga urinadi. Jabrlanuvchining bunday xulq-atvori psixologiyada «Stokgolm sindromi» nomi bilan mashhur. Chunki qo'rquv emotsional qaramlikni oshirib yuboradi.

Jamiyat a'zolari oila ishiga aralashishni xohlamaydilar va jabrlanuvchilarning o'zlari ham oiladagi vaziyat haqida sukut saqlashni afzal biladilar. Shuni unutmash kerakki, oilada sodir etilgan zo'rvonlik ko'pincha davriy xarakterga egadir.

Ruhiiy zo'rvonlikdan zulm o'tkazayotgan shaxs anonimligi, Internet orqali yoqimsiz xabarlar tunu kun keng ommaga tarqalishi bilan farqlanib, jabrlanuvchiga g'oyat katta azob-uqubat keltirishi bilan keskin farqlanadi. Internet tarmog'idan foydalanib, ish yoki o'qish joyi, oilada turli xil haqoratlar, tuhmat, ta'na, mish-mishlar, uydirma xabarlar tarqatishda ifodalanadi. Shuningdek, Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali insoning ruhiyatiga qattiq ta'sir etuvchi, uni iztirobga soluvchi beshafqat munosabat va zo'rvonlik sahnalarini namoyish etishni ham shaxsga bo'lgan zo'rvonlik, deb e'tirof etishimiz mumkin.

Doktor Lenor Uolker nazariyasiga ko'ra, oilaviy zo'rvonlik takrorlanishi ortib boradigan harakatlar turkumidan iborat.

Bugungi kunda oiladagi huquqbuzarliklar va undagi xotin-qizlarni zo'rvonlikdan himoya qilish borasida jamiyatda xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlikka doir muvazozlik muhitini yaratish uchun chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mamlakatimizda xotin-qizlarni

zo'rvonlikdan himoya qilishga oid bir qator xalqaro hujjatlar ratifikatsiya qilindi. Inson huquqlariga oid xalqaro hujjatlarda shaxsni zo'rvonliklardan, shu jumladan oilada sodir etiladigan jinoiy zo'rvonliklardan himoya qilish mexanizmi mustahkamlab qo'yilgan.

Inson huquqlari bo'yicha umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar bo'yicha xalqaro kelishuv hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha xalqaro kelishuv oilani jamiyat asosidagi guruh deb tan oladi hamda shaxsni oiladagi zo'rvonliklardan himoya qiladi.

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro qonunchilik barcha ishtirokchi davlatlar uchun, shu jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlarining xodimlari uchun majburiy hisoblanadi.

Milliy qonunchiligimizda ham inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, uning hayoti, sog'lig'i, qadr-qimmatini va boshqa qonuniy manfaatlarini himoya qilish masalalari ustuvorlik kasb etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasida: "Hech kimning qiynoqqa solinishi, zo'rvonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas", deb qayd etilgan.

So'nggi yillarda qabul qilinayotgan qonun hujjatlari, ilgari "yopiq" bo'lgan zo'rvonlik mavzusini keng yoritish imkonini berdi. Ichki ishlar organlarining zo'rvonlikka qarshi kurashdagi faoliyatlarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar zo'rvonlikdan himoya qilish uchun muhim asos vazifasini o'tamoqda.

Amaliyotda ko'p hollarda, ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan jabrlanuvchi va zo'rvonlik sodir etgan

shaxsni qanday bo'lmasin yarashtirish uchun hatti-harakatlar qilish holatlari ko'plab uchramoqda. Ayniqsa, ma'muriy javobgarlik nazarda tutilgan tuhmat va haqorat qilish holati bo'yicha qo'zg'atilgan ma'muriy ishlar sudgacha yetib bormasdan, ariza bergan tarafni o'z arizasini qaytarib olishga undash yoki yarashtirish bilan yakunlash holatlari ham mavjud. Afsuski, bunday holatlarning mavjudligi oila turmush doirasidagi zo'ravonlik bilan bog'liq huquqbuzarliklarning latentlik darajasi oshib ketishi hamda takrorlanishiga olib kelmoqda. Natijada ayrim huquqbuzar shaxslar sodir etgan hatti-harakatlari uchun hech qanday javobgarlikka tortilmasdan qolmoqda. O'z xizmatlari yuzasidan ichki ishlar organlari xodimlari to'g'ridan-to'g'ri jabrlanuvchilar va huquqbuzarlar bilan to'qnashib, zo'ravonlikning guvohi bo'ladilar. Ularning malakali yordam ko'rsatishlari, aybdor shaxslarning javobgarlikka tortilishiga

jabrlanuvchining keyingi taqdiri va hayotiga bog'liqdir.

Odamlar ijtimoiy tarmoqlarga tez berilib ketgani uchun xakerlar ularni o'zlari talab qilgan ma'lumotni olishda vositachi sifatida foydalanmoqdalar. Shuning uchun insonlar kerakli ma'lumotni yo'qotmasliklari uchun ijtimoiy tarmoqlarda tegishli choralarni ko'rish zarur. Ijtimoiy tarmoqlar millionlab odamlarga eng qulay axborot ulashish vositasi bo'lgani sababli, yangi texnologik himoya platformalarini yaratish davr talabi bo'lib, uni joriy qilish xavfsiz axborot almashinuvi imkoniyatini beradi. Ijtimoiy tarmoqlar kiber jinoyatda odamlarga qarshi ishlatilishi mumkinligiga qaramay odamlar ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni to'xtata olmaydilar. Shu sababli, haqiqiy zarar yetkuncha ularni ogohlantiradigan yechimlarga ega bo'lish kerak bo'ladi. Zero, har bir inson ma'lum qoidalar va to'g'ri texnologiyalarni qo'llagan holda ijtimoiy tarmoqlarni erkin foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

References:

1. ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ҲАМДА ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ СОҲАСИДА МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ
2. Methods, aspects and components of teaching the Uzbek (Russian) language as a foreign language on the experience of foreign students
3. Х, укукбузарликлар профилактикаси ва жамоат хавфсизлигини таъминлашда фукаролик конунчилиги концепцияси асосида фаолият*